

Zemnieku sociālā kapitāla attīstības iespējamo scenāriju izvērtējums **Assessment of Possible Scenarios for Farmers'** **Social Capital Development**

Modrīte Pelše

LLU Ekonomikas fakultāte, e-pasts: Modrite.Pelse@llu.lv
Faculty of Economics, LLU, e-mail: Modrite.Pelse@llu.lv

Abstract. Social capital is a factor to be taken into account in developing farms in Latvia, however, due to the current situation farmers' social capital is not developed enough and, therefore, specific measures have to be taken to improve this situation. In order to increase farmers' social capital, it is necessary to improve access to information, lifelong education possibilities have to be developed, and the co-operation system has to be enhanced in rural areas. Not only farms gain from an increase in farmers' social capital, but subsequently other spatial structures as well in which farms are functioning: local governments, regions, the state, and the European Union. The results presented in this paper are based on the opinion of five competent experts who are closely related to Latvian agriculture. When choosing the experts, the fact was taken into account that they are especially competent in agriculture as one of their occupations. According to experts' opinion, as an optimal scenario for increasing social capital would be the establishment of a unified information centre for farmers, which would allow them to acquire a wide range of operational information, gain new communication partners and widen contact networks. These are important social capital elements. If carrying out additional activities, farmers' social capital would be much more developed than it is presently.

Key words: social capital development, farmer, information, lifelong education, co-operation.

Ievads

Savstarpējo attiecību izvērtējums ekonomikā ir jauna parādība, kura ir cieši saistīta ar tādu kategoriju kā sociālais kapitāls. Kapitāla pamatiezīme ir ienākumu došana. Kapitāls ir arī ražošanas faktors, ilglaicīgas izmantošanas resurss, kurš pats par sevi ir ekonomikas produkts (Samuelson, Nordhaus, 1989).

Sociālais kapitāls ir raksturīgs attiecību struktūrai. Pasaules Banka, kas ir iesaistījusies sociālā kapitāla izpētē, uzskata, ka sociālais kapitāls ir saistīts ar institūcijām, savstarpējām attiecībām un normām, kas veido kādas sabiedrības sociālo attiecību kvantitāti un kvalitāti (The first ten ..., 2002). Savukārt A. Portes izsaka domu, ka sociālais kapitāls ir dalībnieku iespēju situācija, lai nodrošinātu sev labumu, pateicoties līdzdalībai sociālos tīklos vai citās sociālajās struktūrās (Portes, 1998). Ar terminu „tīkls” („*network*”) sociālā kapitāla teorijā saprot sakaru jeb komunikāciju tīklus, kas pastāv starp diviem vai vairākiem elementiem sabiedrībā (Svešvārdu vārdnīca, 1999). Raksta autore ir izveidojusi savu

sociālā kapitāla definīciju, kura vairāk piemērota ekonomiska rakstura pētījumiem: „Sociālais kapitāls ir visi tie ieguvumi no savstarpējām attiecībām, kas veidojas sociālo struktūru tīklojumā un kas ietekmē indivīda rīcību” (Pelše, 2006).

Cilvēka vajadzības var sakārtot zināmā hierarhijā. Raugoties no sociālpsihologa A. Maslova vajadzību hierarhijas, cilvēkam piemīt vajadzība piederēt. Tikai apzinoties savu piederību kādai kopienai un esot apmierinātam ar šo piederību, viņš sāk īstenot augstāko vajadzību – pašrealizāciju. Sociālās grupas vienmēr sakrājas vidē, kurā tās darbojas. Kopienai var definēt kā mazu pastāvīgu indivīdu grupu, kurai ir kopīgi uzskati un vērtības, pastāvot tiešām un daudzpusīgām attiecībām (Raagma, 2002).

Sava veida kopiena ir arī Latvijas zemnieki. Zemnieks definēts kā persona, kuras pamatnodarbošanās un eksistences avots ir tās īpašumā esošas vai nomātas zemes apstrādāšana un lauksaimniecības produktu ražošana. Šis termins tautas valodā tiek lietots gan saistībā ar tādu

uzņēmējdarbības formu kā zemnieku saimniecība, gan apzīmējot zemes kopēju vispār neatkarīgi no tā, vai viņam pieder sava lauku saimniecība vai ne. Šajā darbā autore izvēlējusies lietot šo terminu, runājot par juridiski noformētu saimniecību – zemnieku saimniecību, kuras vadītājs ir zemnieks un kurā būtiska ir arī visu pārējo ģimenes locekļu loma.

Zemnieku saimniecība Latvijā ir viena īpašnieka uzņēmums, kas ražo lauksaimniecības produktus, kā galveno ražošanas faktoru izmantojot zemi. Tā ir organizatoriski saimnieciska vienība, kuru fiziska persona izmanto saimnieciskās darbības veikšanai lauksaimniecībā (Par individuālo (ģimenes) ..., 1992; Zemnieku un zvejnieku ..., 2006). Zemnieku saimniecību šī brīža dažādā attīstība ļauj izteikt pieņēmumu, ka to izaugsmi ietekmē ne tikai ekonomiskais potenciāls, bet arī citi faktori, jo to attīstības sākotnējā fāzē daudziem bija vienādi ekonomiskie nosacījumi izaugsmei. Viens no šādiem ietekmējošiem faktoriem ir arī sociālais kapitāls, kas ir zemnieku saimniecību vadītāju rīcībā, sociālais kapitāls, kas veidojas savstarpējo attiecību tīklos gan ģimenes, draugu, kaimiņu, paziņu u.c. indivīdu starpā, gan dažādu institūciju kontaktu tīklos. Līdz ar to radās nepieciešamība izzināt, kā palielināt zemnieku sociālo kapitālu.

Pētījuma objekts ir Latvijas zemnieki, **pētījuma priekšmets** – sociālais kapitāls.

Izvirzītā **hipotēze**: realizējot zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenārijus, kuros papildus ieguldīti resursi, daudz būtiskāk tiks attīstīts zemnieku sociālais kapitāls.

Darba mērķis: izvērtēt zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas iespējamus scenārijus.

Lai sasniegtu šo mērķi, izvirzīti šādi **darba uzdevumi**:

- 1) sniegt zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas iespējamo scenāriju realizācijas vīziju;
- 2) pamatojoties uz ekspertu viedokli, noteikt piemērotāko scenāriju zemnieku sociālā kapitāla palielināšanai.

Materiāli un metodes

Pētījums balstīts uz sociālā kapitāla teorētiskajām studijām un divām aptaujām, kas veiktas 2004. un 2005. gadā Zemgales zemnieku saimniecībās. Darbā izmantoti LR likumi un citi

normatīvie dokumenti, Pasaules Bankas informatīvie materiāli, teorētiskā un analītiskā literatūra, Latvijas un ārvalstu zinātnieku publikācijas un citi informācijas avoti, kas norādīti izmantotās literatūras sarakstā.

Darbā izmantotas vairākas **pētījuma metodes**: monogrāfiskā, abstrakti-loģiskā metode, analīze un sintēze, hierarhijas analīze u.c. Lai pētījumā varētu izmantot un apkopot zinātnes atziņas un koncepcijas par izvēlēto tēmu, izmantota monogrāfiskā metode, kas ļauj veikt detalizētu izpēti, balstoties uz plašu literatūras apskatu. Abstrakti-loģiskā metode izmantota, lai atdalītu pētāmā objekta būtiskākās īpašības; tā ļauj veidot dažādas loģiskās konstrukcijas, ar kuru palīdzību iespējama simulācija, problēmas konstatēšana un tās risināšana domās. Ar analīzes palīdzību vispārējais, veselais tiek sadalīts sastāvdaļās, kas ļauj apskatīt interesējošā atsevišķās daļas, bet ar sintēzes palīdzību atsevišķie pētījuma objekta elementi domās vai arī praktiskajā darbībā tiek savienoti vienotā veselumā (Kozlinskis u.c., 2005).

Praktiskās pētniecības process šajā rakstā balstīts uz iepriekš veiktajām divām aptaujām Zemgales reģionā, kuru rezultāti apstrādāti ar SPSS programmu. Ar to rezultātiem var iepazīties autores iepriekšējās publikācijās (Strīķis u.c., 2005; Pelše, 2006).

Lai izvērtētu zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenārijus, pielietota hierarhijas analīze un tās veikšanai pieaicināti 5 eksperti (skat. 1. tabulu). Ekspertu izvēlē tika ņemts vērā nosacījums, lai tie būtu īpaši kompetenti kādā no zemnieka darbības telpiskajiem līmeņiem. Katra eksperta apzīmēšanai lietoti lielie alfabēta burti no A līdz E. Ekspertu analīzes pamatā ir amerikāņu matemātiķa T. Saati hierarhiju analīzes metode (*The Analytic Hierarchy Process*), lai zinātniski pareizi organizētu ekspertu darbu un veiktu ekspertu vērtējumu rezultātu apstrādi (Saaty, 1980).

Hierarhijas analīzes algoritms piemērots esošās situācijas un jaunu iespējamo sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju izvērtēšanā. Sākotnējās hierarhijas izveidošana paredz pētāmās problēmas sadalīšanu vairākās sastāvdaļās. Pēc hierarhijas matricu aizpildīšanas tiek aprēķināts prioritātes vektors katram no hierarhijas elementiem, kas norāda to nozīmīgumu attiecībā pret katra augstāka līmeņa kritēriju. Galarezultātā visām vispārējās problēmas sastāvdaļām, kuras ir pakārtotas vienam mērķim,

1. tabula / Table 1

Hierarhijas analīzes eksperti
Experts in hierarchy analysis

apzīmējums / code	vārds, uzvārds / name, surname	Eksperta / Expert's ieņemamais amats / position	Darbības telpiskais līmenis / Spatial level of activity
A	Irina Pilvere	Lauku atbalsta dienesta direktore / Director of the Rural support Service	Eiropas Savienība / European Union
B	Santa Pāvila	LLKC Ekonomikas un lauku attīstības nodaļas vadītāja / Head of the Department of Economics and Rural Development at The Latvian Rural Advisory and Training Centre	Valsts / State
C	Arnis Burmistris	Zemnieku saeimas Jelgavas nodaļas vadītājs, zemnieku saimniecības „Vilciņi” direktors- agronoms / Head of the Jelgava Department of the Farmers’ Parliament; director and agronomist of the farm “Vilciņi”	Reģions / Region
D	Dainis Pelšs	Zemnieku saimniecības „Veldzes” īpašnieks- vadītājs, Zaļenieku pagasta deputāts, priekšsēdētāja vietnieks / Owner and manager of the farm „Veldzes”, deputy of Zaļenieki civil parish, vice chairman of its Council	Vietējā pašvaldība / Local government
E	Inta Jamante	Zemnieku saimniecības „Grīvas 1” īpašniece- vadītāja / Owner and manager of the farm „Grīvas 1”	Mājsaimniecība / Household

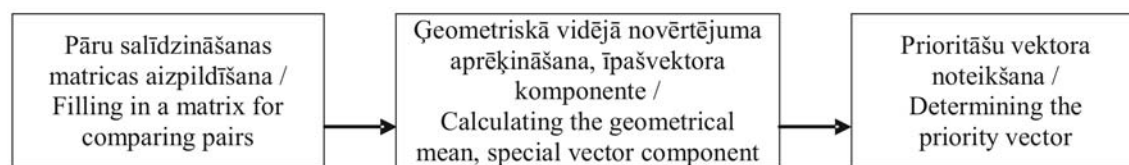
jābūt savstarpēji salīdzinātām. To panāk, izmantojot īpašu relatīvā svarīguma skalu, kas ļauj vārdisko informāciju pārvērst skaitļos. Prioritāšu vektoru iegūst, aprēķinot katrai pāru vērtējuma matricai īpašvektoru kopu un pēc tam normalizējot rezultātu par 1. Īpašvektoru aprēķināšana nav sarežģīts uzdevums, bet tas ir darbietilpīgs process (Kronbergs u.c., 1988).

Eksistē vairāki veidi prioritāšu vektora koordināšu iegūšanai – viens no labākajiem ir ģeometriskā vidējā aprēķināšana, kur katras rindiņas elementus sareizina un izvelk n-tās pakāpes sakni, kur n ir elementu skaits. Dabūt katru skaitli ar visu skaitļu summu, iegūtā skaitļu kopa tiek normalizēta. Lai uzskatāmāk parādītu iepriekš izskaidroto algoritmu, prioritāšu vektora aprēķināšanas shēma parādīta 1. attēlā, kas ir matricas 3×3 piemērs.

Lokālo prioritāšu saskaņotības novērtēšanai izmanto saskaņotības attiecības rādītāju SA, kas ļauj novērtēt hierarhijas analīzes rezultātu ticamību. Saskaņā arī ar T. Saati teoriju, saskaņotības attiecībai jābūt mazākai par 10% vai 0.10. Atsevišķos gadījumos tā pieļaujama līdz 20%, bet ne lielāka. Ja saskaņotības attiecība iziet ārpus šīm robežām, tad ekspertiem vēlreiz rūpīgi jāpēta uzdevums un jāpārbauda savi vērtējumi.

Rezultāti un analīze

Sociālā kapitāla attīstība ir nozīmīgs process indivīdam, viņa saimnieciskajai darbībai un arī reģionālajai telpai, kurā tas darbojas. Balstoties uz sociālā kapitāla teorētiskajām studijām un uz iepriekš veiktajiem pētījumiem Zemgales reģiona zemnieku saimniecībās, raksta autore nonāca pie secinājuma,

	A ₁	A ₂	A ₃	utt. / etc.
A ₁	$\frac{W_1}{W_1}$	$\frac{W_1}{W_2}$	$\frac{W_1}{W_3}$	$\rightarrow \sqrt[3]{\frac{W_1}{W_1} * \frac{W_1}{W_2} * \frac{W_1}{W_3}} = a_1 \rightarrow \frac{a_1}{S} = x_1$
A ₂	$\frac{W_2}{W_1}$	$\frac{W_2}{W_2}$	$\frac{W_2}{W_3}$	$\rightarrow \sqrt[3]{\frac{W_2}{W_1} * \frac{W_2}{W_2} * \frac{W_2}{W_3}} = a_2 \rightarrow \frac{a_2}{S} = x_2$
A ₃	$\frac{W_3}{W_1}$	$\frac{W_3}{W_2}$	$\frac{W_3}{W_3}$	$\rightarrow \sqrt[3]{\frac{W_3}{W_1} * \frac{W_3}{W_2} * \frac{W_3}{W_3}} = a_3 \rightarrow \frac{a_3}{S} = x_3$
utt. / etc.				

$$S = \sum_{i=1}^3 a_i$$

Apzīmējumi / Notations:

A – salīdzināmās otrā līmeņa kritēriju grupas / comparable criteria groups of the second level;

W – salīdzināmo elementu novērtējums / evaluation of comparable elements;

a – salīdzināmo elementu vidējais ģeometriskais novērtējums / average geometric mean for comparable elements;

x – salīdzināmo elementu prioritātes vektors / priority vector for comparable elements.

Avots / Source: Saaty, 1980.

1. att. Prioritāšu vektoru noteikšanas shēma.

Fig. 1. A scheme for determining the priority vector.

ka lauku uzņēmēju saimnieciskajai veiksmei būtiska nozīme ir vairākiem sociālā kapitāla indikatoriem, tādiem kā viņu dalībai profesionālās biedrībās, apvienībās, asociācijās un dažādās lauksaimnieciska rakstura sabiedriskajās organizācijās, spējai uzticēties, jo īpaši institūcijām, kuras, viņuprāt, ietekmē saimniecisko attīstību, un dalībai lauksaimnieciska rakstura kooperatīvos (Strīķis u.c., 2005; Pelše, 2006).

Ņemot vērā sociālā kapitāla teorijas studijas un praktisko situāciju Latvijas laukos, var izdalīt 3 lielas

grupas, kurās apkopotas tās iezīmes un izpausmes veidi, kas liecina par sociālā kapitāla klātbūtni:

- 1) indivīdu savstarpējās attiecības un uzticēšanās;
- 2) līdzdalība sociālajos tīklos un indivīdu sociālajās aktivitātēs;
- 3) savstarpējā sadarbība un kooperācija.

Zemnieku saimniecības attīstība neattiecas tikai uz saimniecības īpašnieku, tā ietekmē viņa ģimeni un arī pārējos saimniecībā nodarbinātos. Ja zemnieka sociālais kapitāls būs labi attīstīts, tas atstās pozitīvu

iespaidu uz visiem saimniecībā strādājošajiem, zemnieku saimniecībā papildus tiks piesaistīts finanšu kapitāls un būs iespēja pilnveidoties cilvēkkapitālam. Tādēļ svarīgi izvērtēt sociālā kapitāla palielināšanas instrumentus, ņemot vērā mērķa grupu, laiku, pašreizējo situāciju un teritoriju.

Lai notiktu sociālā kapitāla attīstība, vadoties no zemnieku saimniecību un no attiecīgā reģiona interesēm, būtu nepieciešams veikt papildu pasākumus, ieguldot papildu resursus sociālā kapitāla attīstībā. Sociālā kapitāla palielināšanas scenāriji, vadoties no sociālā kapitāla teorētiskajām studijām un autores veiktās aptaujas, jāsaista ar informāciju, ar tās nepietiekamības apmierināšanu un ieguves pilnveidi, ar izglītību, kas arī ir viens no informācijas veidiem, un ar sadarbību, kurā savstarpējās attiecības izpaužas jau praktiskā darbībā. Tāpēc kā zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas iespējamus scenārijus autore piedāvā:

- 1) vienota informācijas centra izveidi;
- 2) kooperācijas sistēmas izveidi;
- 3) mūžizglītības sistēmas izveidi;
- 4) pašreizējā stāvokļa saglabāšanu.

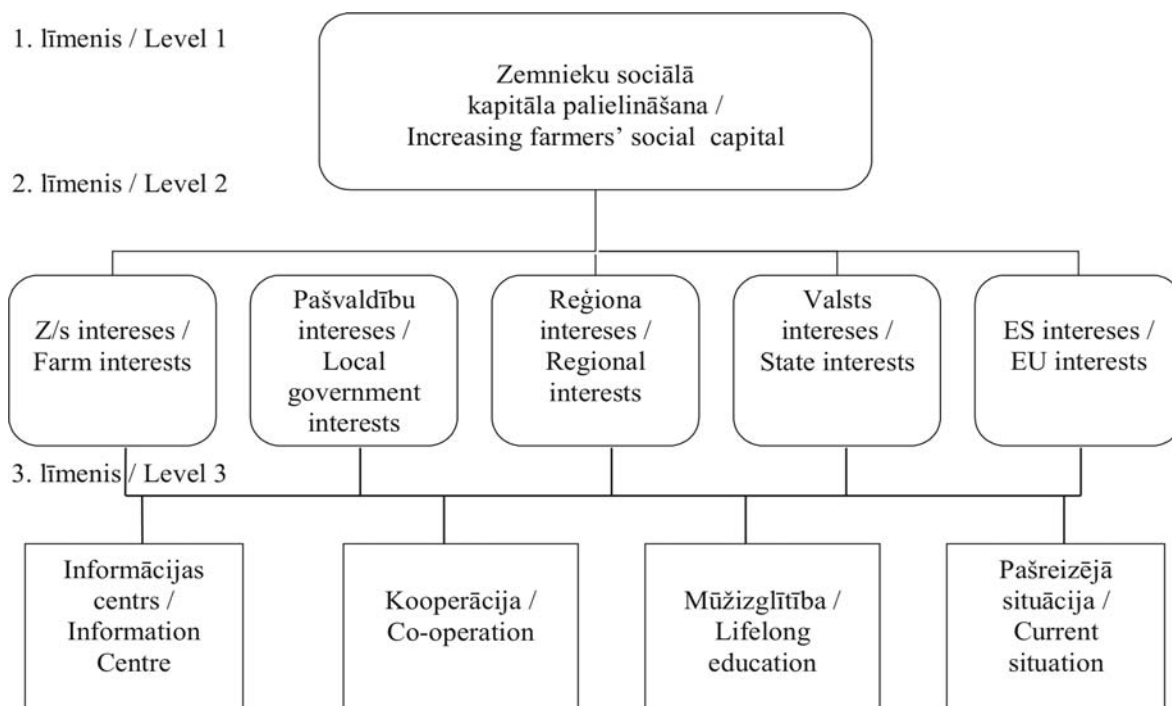
Kāpēc tieši šādi scenāriji? Zemnieku saimniecību attīstība, tāpat kā visa mūsdienu uzņēmējdarbība, ir cieši saistīta ar ātru informācijas apriti. Lauku saimniecībām nepieciešamā informācija un piekļuve tai šobrīd ir ļoti sadrumstalota, nepārskatāma, tās ieguves process ir laikietilpīgs, un tas kavē saimniecību attīstību un jaunu kontaktu veidošanos. Kooperācija, kas ir viens no sociālā kapitāla veidošanās pamatnosacījumiem, lauku saimniecībās attīstās vāji, bieži vien negribīgi, lielākoties ne visai pozitīvās vēsturiskās pieredzes iespaidā. Tajā pašā laikā Latvijā ir izveidojušies atsevišķi spēcīgi, pozitīvi kooperatīvu piemēri, tādi kā „Latraps” un „Laidars” Zemgalē. Savukārt zemnieku tālākizglītība šobrīd aprobežojas ar pirmā līmeņa lauksaimniecības zināšanu obligāto apguvi un pašizglītošanos un ir iespējas papildināt zināšanas atsevišķos specializācijas virzienuursos. Zemniekiem netiek piedāvāta daudzpusīga, visaptveroša mūžizglītība. Nosakot sociālā kapitāla palielināšanas scenārijus, tiek atstāts arī pašreizējais variants, lai pārbaudītu, vai tas ir optimāls zemnieku sociālā kapitāla pilnveidē. Pieaicinātie eksperti, kuri šī pētījuma ietvaros piedalījās hierarhijas analīzes procesā, piekrita šiem autores piedāvātajiem sociālā kapitāla palielināšanas scenārijiem, kaut arī analīze

pieļauj jaunu hierarhijas elementu iekļaušanu vai esošo aizstāšanu ar citu variantu, un no ekspertu puses citi scenāriji netika piedāvāti. Protams, zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā varētu tikt izmantoti arī citi scenāriji, taču pētījuma gaitā autore ar ekspertu palīdzību pārbaudīja savus piedāvātos un izstrādātos scenārijus, kuru izvērtēšanā izmantoja hierarhijas analīzes metodi.

Izveidotā vērtēšanas kritēriju hierarhija parādīta 2. attēlā. Tās pirmajā līmenī ir problēma, kā palielināt zemnieku sociālo kapitālu, otrajā līmenī ir kritēriju grupas, no kuru viedokļa tiek izvērtēta šī problēma, bet trešajā līmenī uzskaitīti iespējamie scenāriji sociālā kapitāla attīstībā. Lai novērtētu tos, vispirms tiek sniegta izvēlēto scenāriju realizācijas vīzija.

Vienota informācijas centra izveide zemniekiem. Uz LLKC bāzes, izmantojot tās resursus, izveidots vienots informācijas portāla tīmeklis valstī, kas saistīts ar tiešu pieslēguma iespēju citu Eiropas valstu informācijas tīkliem. Šajā tīklā iegūstama informācija par zemniekiem aktuāliem jautājumiem: atsevišķu lauksaimniecības nozaru aktualitātēm, zinātnes sasniegumiem lauksaimniecībā, alternatīvajiem nodarbošanās veidiem laukos, tirdzniecības aktualitātēm (kur, par cik, ko, cik daudz pirkt un pārdot), izglītību un dažādiem zināšanu pilnveides kursiem, NVO darbību, izklaides iespējām utt. Portālā iekļauts savstarpējais dialogu logs (jautājumi un atbildes) gan pašu zemnieku starpā, gan zemnieku un speciālistu starpā. Tiek izveidota ārvalstu pieredzes apmaiņas informācijas plūsmas sistēma, jo īpaši „Eiropa–Latvija”, „Latvija–Eiropa” ietvaros, kuras rezultātā iespējama brīva stažēšanās iespēja, pieredzes apgūšana utt. Katrā pašvaldībā strādā koordinators-konsultants zemniecības un sabiedrisko aktivitāšu jautājumos, kurš ir valsts un reģionu vienotā informācijas tīkla darbinieks. Šādu darbinieku izvēlē, vadoties pēc atbilstošas izglītības, notiek rūpīga to atlase.

Rezultāts: zemnieks iegūst plašu informācijas klāstu vienuviet, un tas ietaupa viņa laiku. Ar informācijas tīkla palīdzību iespējams iegūt jaunas zināšanas un jaunus kontaktus. Ar interneta portāla palīdzību sākotnēji iespējams iegūt virtuālos komunikāciju partnerus, kas vēlāk var izvērsties daudz plašākos kontaktu tīklos, un tie ir svarīgi sociālā kapitāla elementi.

2. att. Zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju vērtēšanas kritēriju hierarhija.
Fig. 2. The criteria hierarchy for assessing farmers' social capital increase scenarios.

Kooperācijas sistēmas izveide zemniekiem. Uz esošo profesionālo biedrību un asociāciju bāzes, izmantojot to resursus, analizēta un precizēta kooperācijas sistēmas nepieciešamība atsevišķās lauksaimniecības nozarēs un reģionos. Apgūta ārvalstu mūsdienu kooperācijas sistēmu pieredze, un tā izvērtēta atbilstoši Latvijas apstākļiem. Izstrādāts šīs kooperācijas sistēmas optimālais modelis Latvijā. Pamatojoties uz izstrādāto modeli, tiek popularizēta un realizēta zemnieku interesēm atbilstoša kooperācijas ideja Latvijā. Izglītības iestāžu mācību programmas ļauj apgūt profesionālu kooperatīvu vadītāju un menedžeru specializāciju.

Rezultāts: zemnieks iegūst jaunus kontaktu tīklus, kas saistīti ar viņa tiešo darbu, iegūst iespējas realizēt saražoto produkciju par izdevīgāku cenu un tādējādi iegūst papildu peļņu. No zemnieka tas prasa uzticēšanos pārējiem kooperatīva biedriem un sadarbību ar viņiem, kas ir būtiski elementi sociālā kapitāla attīstībā.

Mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem. Uz LLU un tās filiāļu, arodskolu vai profesionālo skolu bāzes, izmantojot to resursus, kā arī pieaicinot attiecīgo jomu speciālistus, tiek izstrādāta katra zemnieka individuāla mūža izglītības programma pēc

pieprasījuma, kura ik gadus tiek pārskatīta atbilstoši jaunākajām aktualitātēm. Programmā uzsvars likts uz konkrētām specializācijas jomām, uz dažādo laukos izmantojamo zinātņu apguvi, uz jaunāko informācijas resursu izzināšanas iespējām, uz mārketinga stratēģijas jautājumu izzināšanu, bet tajā pašā laikā nav aizmirstas tādas disciplīnas kā psiholoģija, savstarpējā saskarsme, lietišķā etiķete un citas, kas ir īpaši svarīgas sociālā kapitāla palielināšanai.

Mūžizglītības sistēma balstīta uz trīs veidu tās apguves variantiem: sistemātisku ziemas skolu vai apmācības kursu tīklu reģionālajā līmenī, individuālo konsultāciju tīklu un tālmācības studiju tīklu.

Rezultāts: zemnieks iesaistās savu kompetenču pilnveidošanas procesā, kas sniedz būtiskas priekšrocības cilvēkkapitālam un pakārtoti arī sociālajam kapitālam. Veidojas jauni kontaktu tīkli, kas ir balstīti uz zināšanām.

Pašreizējā stāvokļa saglabāšana. Zemnieks kā galvenos zināšanu papildināšanas avotus izmanto ar lauksaimniecisko ražošanu saistīto ražošanas un tirdzniecības firmu pakalpojumus, informāciju žurnālos, avīzēs, televīzijā, internetā u.tml. Iespējams izmantot pagastā esošo zemnieku konsultantu (kuru izglītības un kompetences līmenis ir ļoti dažāds)

un LLKC sniegtos pakalpojumus. Brīva iespēja dibināt un piedalīties to sabiedrisko organizāciju darbā, kuras lielākoties izvietotas rajonu centros un lielākās Latvijas pilsētās. Neskatoties uz ne visai pozitīvo iepriekšējo gadu kooperācijas pieredzi laukos, veidojas atsevišķi jauni lauksaimnieciskie kooperatīvi. Taču to daudzums ir neliels.

Rezultāts: zemnieks, izmantojot pašiniciatīvu, spējīgs palielināt savu sociālā kapitāla daudzumu.

Tuvāk ar šo scenāriju ieviešanas rīcības programmu un izmaksu aprēķiniem var iepazīties autores publikācijā zinātnisko rakstu krājumā (Pelše, 2007).

Ar izstrādātajām sociālā kapitāla palielināšanas vīzijām tika iepazīstināti pieaicinātie eksperti, kuri uz to pamata un ņemot vērā savu personīgo pieredzi, veica hierarhijas analīzes matricu aizpildīšanu. Analīzes rezultātā vispirms tika iegūts pašu kritēriju grupu izvērtējums (rezultāti apkopoti 2. tabulā).

Eksperti kā visieinteresētāko grupu zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā ir atzinuši pašas zemnieku saimniecības, kur vidējais prioritātes vektors ir 0.45. Tas arī ir loģiski, jo tieši zemnieki būs tie, kuri izjutīs šī kapitāla primāro ietekmi uz viņu saimniecību attīstību. Gandrīz visi eksperti šai kritēriju grupai devuši visaugstāko vērtējumu, izņemot ekspertu A, kurš uzskata, ka visieinteresētākā grupa ir valsts. Visai līdzīgas prioritātes vektora koordinātes ir pašvaldības un valsts interešu kritēriju grupām – attiecīgi 0.18 un 0.19. Vismazāk ieinteresētā kritēriju

grupa pēc ekspertu kopējā vērtējuma ir Eiropas Savienība – šeit prioritātes vektors ir tikai 0.09. Analizējot atsevišķi katra eksperta viedokli, jāsaka, ka šeit atkal saskanēja četru ekspertu domas, bet eksperts A uzskata, ka vismazākā ieinteresētība zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā ir reģioniem. Nosakot kritēriju grupu prioritātes vektorus, ekspertu B, C un D viedoklis bija vienāds, jo viņu vērtējumā vislielākā ieinteresētība zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā no kritēriju grupām ir zemnieku saimniecībām, tām seko pašvaldību intereses, tad reģiona un valsts intereses, un visbeidzot valsts intereses. Nedaudz atšķirīgāks kritēriju grupu izvietojums prioritātes vektoru hierarhijā ir ekspertam E, kurš ir zemnieku pārstāvis, taču visatšķirīgākais viedoklis kritēriju grupējuma ir Eiropas Savienības līmeņa pārzinošajam ekspertam A (skat. 2. tabulu).

Kā noslēdzošais etaps hierarhijas analīzē ir globālo prioritāšu vektoru aprēķināšana (rezultāti apkopoti 3. tabulā). Globālā prioritāte ļauj spriest par optimālāko problēmas risinājuma variantu. Tā parāda prioritātes vektora koordinātes attiecībā pret vispārējo mērķi. Izvērtējot izvirzīto problēmu, kā palielināt zemnieku sociālo kapitālu, skatot to no piecām dažādām kritēriju grupu pozīcijām, eksperti kā optimālāko scenāriju izvēlējušies vienotā informācijas centra izveidi – globālās prioritātes vektors šajā gadījumā ir 0.35. Šis scenārijs bija dominējošais arī prioritātes vektora aprēķinos pa atsevišķām kritēriju grupām, izņemot no zemnieku saimniecību interešu pozīcijām,

2. tabula / Table 2

Kritēriju grupu prioritātes vektoru noslēdzošā matrica
The concluding matrix of the priority vectors for criteria groups

Kritēriju grupas / Criteria groups	Eksperti / Experts					Vidējais prioritātes vektors / Average priority vector
	A	B	C	D	E	
Zemnieku saimniecību intereses / Farm interests	0.16	0.53	0.56	0.57	0.41	0.45
Pašvaldību intereses / Local government interests	0.07	0.20	0.24	0.23	0.15	0.18
Reģiona intereses / Regional interests	0.05	0.13	0.11	0.11	0.08	0.10
Valsts intereses / State interests	0.54	0.08	0.05	0.05	0.21	0.19
ES intereses / EU interests	0.18	0.06	0.03	0.03	0.14	0.09

3. tabula / Table 3

Globālo prioritāšu vektora aprēķini
Calculations of the vector of global priorities

Sociālā kapitāla palielināšanas scenāriji / Social capital increase scenarios	Zemnieku saimniecību intereses / Farm interests	Pašvaldību intereses / Local government interests	Reģiona intereses / Regional interests	Valsts intereses / State interests	ES intereses / EU interests	Globālās prioritātes / Global priorities
Informācijas centrs / Information Centre	0.26	0.42	0.48	0.38	0.47	0.35
Kooperācija / Co-operation	0.36	0.23	0.25	0.31	0.19	0.30
Mūžizglītība / Lifelong education	0.29	0.28	0.20	0.24	0.28	0.27
Pašreizējā situācija / Current situation	0.09	0.07	0.07	0.07	0.06	0.08

kad kā optimālākais scenārijs ekspertu vērtējumā bija mūžizglītība. Izvēlētie scenāriji viens otru neizslēdz un praktiski ir realizējami vienlaicīgi.

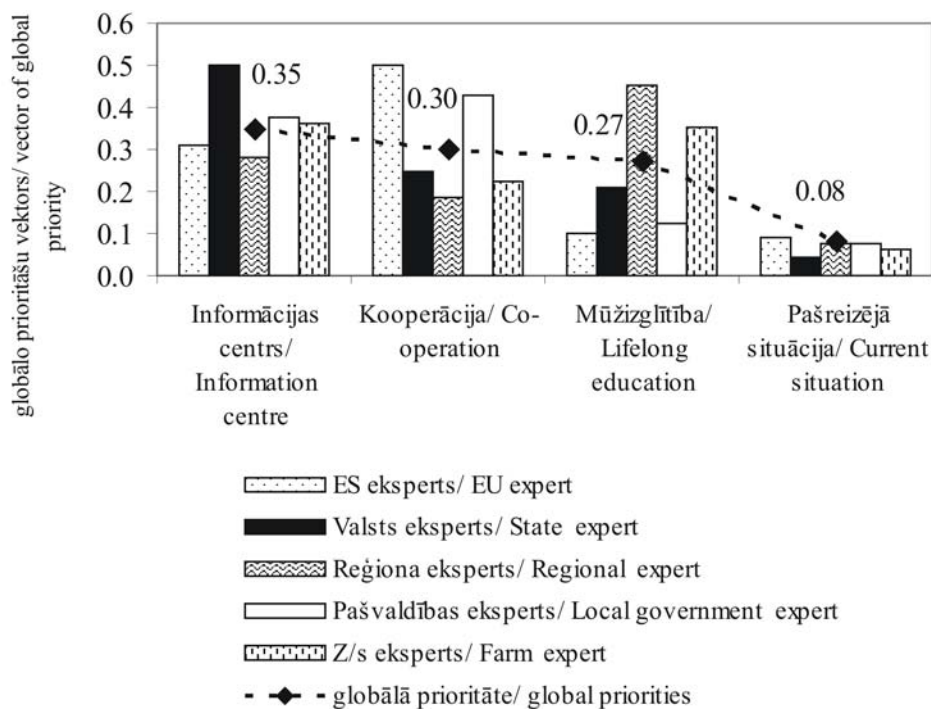
Pašreizējā situācija sociālā kapitāla attīstību veicina nepietiekami, par ko liecina tās zems novērtējums hierarhijas analīzē: globālās prioritātes vektors ir tikai 0.08. Tas ir ļoti zems vērtējums, salīdzinot ar pārējiem sociālā kapitāla palielināšanas scenārijiem, kas ieguvuši visai līdzīgu vērtējumu: globālās prioritātes vektora koordinātes robežās no 0.27 mūžizglītībai līdz 0.35 vienotajam informācijas centram. Kooperācijas sistēmas nepieciešamība katra indivīda sociālā kapitāla palielināšanai izvirzīta otrajā pozīcijā ar 0.30 vektora koordinātēm (skat. 3. tabulu). Prioritātes vektora koordināte attiecībā pret hierarhijas vispārējo mērķi – zemnieku sociālā kapitāla palielināšanu – pašreizējās situācijas scenārijam ir zema. Tātad, īstenojot šo scenāriju, netiks rasts labākais variants salīdzinājumā ar pārējiem sociālā kapitāla palielināšanas iespējamajiem scenārijiem.

Analizējot sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju globālās prioritātes pa atsevišķām kritēriju grupām, reģiona un valsts interešu grupās vērtēšanas hierarhija ir identiska noslēdzošajai globālās prioritātes hierarhijai, kurā pirmajā pozīcijā izvirzīta vienotais informācijas centrs, tad – kooperācija un mūžizglītība, un viszemākais globālās prioritātes vektors ir pašreizējai situācijai. Vienāda globālo

prioritāšu vektoru hierarhija ir pašvaldību un ES interešu kritēriju grupā, kur pirmo pozīciju ieņem vienotais informācijas centrs, tam seko mūžizglītība, tad – kooperācija, un noslēgumā hierarhijā novietota pašreizējā situācija zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā. Visatšķirīgāk globālo prioritāšu hierarhija veidojas zemnieku saimniecību interešu kritēriju grupā: kooperācija ierindojas visaugstāk, tad – mūžizglītība, un tikai trešajā pozīcijā – vienotais informācijas centrs (skat. 3. tabulu). Turpretim šajā kritēriju grupā vērtējums pirmajiem trīs hierarhijas scenārijiem ir vistuvākais: robežās no 0.26 līdz 0.36 (diference 0.10). Vislielākā diference (0.28) starp trijiem vadošajiem scenārijiem, nosakot globālās prioritātes, ir reģiona un ES interešu kritēriju grupās – attiecīgi no 0.28 līdz 0.42 un no 0.19 līdz 0.47.

Sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju globālās prioritātes vektora koordinātes un katra eksperta vērtējumi attiecīgajam scenārijam parādīti 3. attēlā, kur uzskatāmi var redzēt, ka visvienotākais viedoklis pausts pašreizējās situācijas zemajā vērtējumā. Tas ir scenārijs, kura attīstībā netika paredzēti īpaši kapitālieguldījumi tā realizācijai.

Vienotā informācijas centra izveides priekšrocības hierarhijas analīzes rezultātā kā optimālāko scenāriju novērtējis valsts intereses pārstāvošais eksperts, un arī pārējo ekspertu viedoklis ir visai viendabīgs ar augstu novērtējumu šim

3. att. Piemērotākā sociālā kapitāla palielināšanas scenārija izvēle.
Fig. 3. The most acceptable social capital increase scenario.

scenārijam. Kooperāciju kā labāko sociālā kapitāla palielināšanas scenāriju atzinuši ES un pašvaldības intereses pārstāvošie eksperti, bet mūžizglītību – reģiona eksperts. Rezultējošais viedoklis par labu vienotajam informācijas centram ir ar visai līdzīgu rezultātu, tam seko vēl divi scenāriji – kooperācijas attīstība un mūžizglītības scenārijs. Visi šie trīs scenāriji var tikt realizēti, ieguldot papildu resursus – gan materiālos, gan fiziskos.

Iegūto hierarhijas analīzes rezultātu ticamību var novērtēt ar saskaņotības attiecības rādītāju, kam jābūt mazākam par 0.2. Darba gaitā atsevišķām ekspertu aizpildītajām matricām šī attiecība bija lielāka par pieļaujamo rādītāju. Eksperti tika aicināti atkārtoti rūpīgi pārskatīt, izvērtēt un aizpildīt šo tabulu, līdz iegūtais rezultāts atbilda hierarhijas analīzes ticamības nosacījumiem. Noslēgumā ekspertu aizpildītajās matricās saskaņotības attiecības rādītāji bija robežās no 0.06 līdz 0.19.

Secinājumi

1. Izvirzītā hipotēze apstiprinās, realizējot zemnieku sociālā kapitāla palielināšanas scenārijus, kuros papildus ir ieguldīti resursi. Daudz būtiskāk tiks attīstīts zemnieku sociālais

kapitāls, par ko liecina zemā prioritātes vektora koordināte (0.08) pašreizējās situācijas novērtējumam. Šis scenārijs neprasa papildu resursu ieguldīšanu salīdzinājumā ar pārējiem scenārijiem.

2. Kā optimālāko scenāriju zemnieku sociālā kapitāla palielināšanā eksperti novērtējuši vienotā informācijas centra izveidi (prioritātes vektora koordināte 0.35), aiz tā augstāko vērtējumu ieguvusi kooperācijas sistēmas izveide (koordināte 0.30), kam seko mūžizglītības sistēmas izveide zemniekiem (prioritātes vektora koordināte 0.27). Pie tam visiem šiem scenārijiem vērtējums ir visai tuvs, kas neizslēdz visu šo scenāriju vienlaicīgu attīstību.

Literatūra

1. Kozlinskis, V., Pučure, I., Arhipova, I., Paura, L., Vītiņa, A., Kronberga, V., Barisa, L., Rivža, B., Baraškina, I., Sprukta, S. (2005) *Pētījumu metodes ekonomikā un biznesā*. Jelgava, 97 lpp.
2. Kronbergs, E., Rivža, P., Bože, Dz. (1988) *Augstākā matemātika*, 1. daļa. Rīga, Zvaigzne, 534 lpp.

3. Par individuālo (ģimenes) uzņēmumu, zemnieka vai zvejnieka saimniecību un individuālo darbu. (1992) LR likums. *LR normatīvie dokumenti: Uzņēmējdarbība*. Lietišķās informācijas dienests. Rīga: Lietišķās informācijas dienests, ID-1-1-1-ID-1-1-7.
4. Pelše, M. (2006) Interrelationships between Farm Development and Social capital in a Regional Context. *Proceedings of the international scientific conference "Economic Science for Rural development"*, No. 11, LLU, Jelgava, 200.–208. lpp.
5. Pelše, M. (2007) Informācija, kooperācija, mūžizglītība: sociālā kapitāla attīstībai Zemgalē. *Proceedings of the international scientific conference "Economic Science for Rural development"*, No. 12, LLU, Jelgava, 225.–231. lpp.
6. Portes, A. (1998) Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, Vol. 24, pp. 1.-24.
7. Raagmaa, G. (2002) Regional Identity in Regional Development and Plannig. *European Planning Studies*, Vol. 10, No. 1, pp. 55.-76.
8. Saaty, T.L. (1980) *The Analytic Hierarchy Process*. New York: Mc Graw-Hill International, pp. 1.-19.
9. Samuelson, P.A., Nordhaus, W.D. (1989) *Economics*. New York a.o.: Mc Graw-Hill, 963 pp.
10. Strīķis, V., Pelše, M., Leikučs, J. (2005) Role of Social Capital in Rural entrepreneurship. *Economic and Rural Development: Research papers*, Vol. 1, No. 1, pp. 35.-40.
11. *Svešvārdu vārdnīca*. (1999) Rīga, JUMAVA, 840 lpp.
12. The first ten years: analysis and lessons for Eastern Europe and the former Soviet Union. (2002) Pieejams: [http://lnweb18.worldbank.org/ECA/eca.nsf/Attachments/Transition1/\\$file/complete.pdf](http://lnweb18.worldbank.org/ECA/eca.nsf/Attachments/Transition1/$file/complete.pdf) – Resurss aprakstīts 2006. gada 21. decembrī.
13. *Zemnieku un zvejnieku saimniecību likums*: LR likumprojekts. Pieejams: <http://209.85.129.104/search?q=cache:ccs3ViVAPEEJ:www.ur.gov.lv/fails.php%3Fid%3D1057%26v%3Dlv+Zemnieku+un+zvejnieku+saimniec%C4%ABbu+likums&hl=lv&ct=clnk&cd=1&gl=lv> – Resurss aprakstīts 2006. gada 15. oktobrī.